

Folklore

Tekst:
Haci Akman

immateriell kultur som et verneskjold i kulturarven

Kulturarv er et komplekst og diffust begrep, særlig i forhold til statsløse folk og grupper som aldri fikk mulighet til å bevare sin kulturelle produksjon, selv om den i utgangspunktet hadde stor betydning dem. Derfor er kulturarv et sårbart begrep hos statsløse folkegrupper. Enkelte kulturminner er helt uerstattelige og de er blant annet unike fordi de representerte folkets eneste historiske referanse. Når statene tar kulturminner fra folkegrupper angriper de ikke bare menneskene selv, men de angriper også deres kulturelle produksjon. Statsløse grupper fikk verken opprette nødvendige kulturinstitusjoner eller utgi bøker, avviser eller tidsskrifter. Det var umulig for forfattere og andre intellektuelle å skape en kulturell atmosfære hvor de kunne nå, og påvirke sitt folk. Kurdisk identitet kan defineres som en statsløs og splittet identitet, med utgangspunkt i fire hjemlandstilørigheter forankret i landene

Iran, Irak, Tyrkia og Syria. Den komplekse politiske situasjonen gjør at kurderne er omgitt av politiske agendaer og aktiviteter på ulike nivå både nasjonalt og internasjonalt

Karakteristisk for den statsløse kurdisk etniske identiteten er fravær av kulturelle institusjoner i form av museum, bibliotek eller arkiv som bevarer og formidler kulturen. Dette kommer av at de ikke blir definert som en legitim nasjon av de omkringliggende statene: Tyrkia, Syria, Iran og Irak, samt det internasjonale samfunn.

Når rammene for formidling av tilhørighet og identitet mangler, finner den etniske gruppen nye strategier for å markere og mobilisere sin identitet. Mangelen på et eget geografisk territorium har gjort det vanskelig for kurdere å skape en dialog omkring spørsmål som angår deres kulturarv, monumenter og kulturell konserve-

ring. For det andre har det vært vanskelig å samle profesjonell kompetanse, som kan bevare og formidle deres materielle og immaterielle kulturarv. Per i dag har kurderne mobilisert sin identitet gjennom opprettelsen av kulturelle og politiske organisasjoner. Den tette ideologiske tilknytning til politiske parti i hjemlandet Kurdistan, har gjort det vanskelig å presentere den kurdiske kulturen ut fra et ikke-ideologisk ståsted, og det har også ført til at det har vært vanskelig å formidle en felles kultur for den etniske gruppen.

Kurdiske kulturarv har røtter i en av verdens eldste kulturer - Mesopotamia. Gjennom tidene har den kurdiske kulturarven vært utsatt for store påkjenninger som krig og indre stridigheter, undertrykking, fremmedgjøring og fornektning, samt en svært effektiv assimileringspolitik. Mye av den opprinnelige kulturarven har gått tapt, eller blitt ødelagt på annen måte. Det finnes utallige eksempler på at verdifulle og uerstattelige kurdiske kulturminner også i dag står i ferd med å gå tapt som følge av politiske vedtak i de respektive fire statene som kurdere ser som sitt hjemland.

I dag er det en langt sterkere bevissthet hos kurdere når det gjelder spørsmål knyttet til kurdiske historie og kultur. Kulturarv er blant annet en sosial innretning. Alle disse tingene blir derfor deler av en kulturarv først når de betraktes og behandles som kulturstoff som bevares og føres videre. Splittelse av folket, mangelen på et lovfestet geografisk rom, medfører at dialogen omkring kulturspørsmål knyttet til kulturarv, kulturminne og kulturvern mangler kontinuitet, og ivaretagelse av kulturarven viser seg å være desto mer komplisert. Av samme grunn har det vist

seg vanskelig for kurdere å samle den faglige kompetansen på et høyere nivå når det gjelder spørsmål om kultur og kulturvern. Manglende forskning for å sette fokus på hvordan kurdiske kulturarv kan overleve, videreføres og videreutvikles under slike marginale betingelser.

Fordi den politiske situasjonen for kurderne er komplisert, har kultur- og kulturformidling hatt svært dårlige betingelser. Et viktig identitetsprosjekt for kurdiske forskere og intellektuelle i dag er å fokusere på og arbeide for det de selv oppfatter som sin kulturelle egenart, kulturhistorie - sin kulturarv, det vil si at i stedet for å bruke krefter på å forsvare den overfor andre. Med dette utgangspunkt kan kurdiske kulturarv ikke skilles fra folkets nasjonale identitet som begge er tett knyttet til den langvarige kurdiske frigjøringskampen i alle deler av Kurdistan. Utvikling og tilbakegang for kurdiske kultur kan sies å være relatert til frem- og tilbakegangen for den nasjonale frigjøringskampen. Kurdiske kulturarv er også påvirket av politiske forhold. Denne blandingen av kulturarv, politikk og identitet henger sammen med folkets historie.

Den manglende kunnskapen om de kurdiske gjenstandene gjør det vanskelig å systematisere og katalogisere dem under riktig kategori, med det har også betydning i formidlingen av gjenstandene. Gjenstander blir kategorisert etter regional og nasjonaltilhørighet eller i tilknytning til en verdensdel eller religion. Kurdiske gjenstander blir for eksempel kategorisert som iranske, irakiske, tyrkiske og syriske gjenstander, eller mer generelt gjenstander fra Mesopotamia (eksempel fra British Museum).

Muntlige fortellinger og folklore

Når kurderne aldri har fått muligheten å danne institusjoner som arkiv, bibliotek og museum som skal ta vare på deres kulturproduksjon, har dette ført til egne overlevesstrategier som formidles via blant annet muntlig fortellinger og folklore.

Disse tradisjonene har gjennom tidene hatt en sentral betydning i utformingen av en kurdisk kulturell identitet. Særlig betydningsfull har fortellingene vært for kurdere som ikke har hatt mulighet til å utvikle sin egen skriftlige fortellertradisjon.

Sagn og eventyr kan regnes som den eneste kulturelle arv der kurderne har kunnet uttrykke innholdet med sitt språk på en autentisk måte, uten for mye påvirkning av fremmedord. Det unike med fortellingene er også den tidløse kunnskapen som formidles i form av kurdernes levesett, mentalitet og væremåte. Den kurdiske folklore kan deles inn i dyrefortellinger, religiøse fortellinger, og opprinnelses sagn. Det finnes også eventyr og sagn i form av kjærlighetshistorier og sagn om helteskikkelser.

Kurderne har en rik folklorettradisjon der både mennesker og dyr tildeles unaturlig krefter og egenskaper. I fortellingene beskrives menneskets nære relasjon til naturen og samspill med dyrelivet. Bjørner, rever, bever og vegetasjon blir fremstilt som intellektuelle vesener med sofistikerte liv og æreskoder, som fullt ut er i stand til å forstå menneskets språk og livsverden.

Den muntlige fortellertradisjonen har hatt stor betydning i bevaringen og formidlingen av kurdisk kulturell identitet. I mange områder har publisasjon på kurdisk vært

forbudt. Kurderne har derfor vært nødt til å finne andre formidlingskanaler i Kurdistan så vel som i diaspora.

Kurdisk musikk og sanger

Kurdisk musikk har en unik rolle som formidler av kurdisk kultur. Som en konsekvens av at kurdisk språk ble bannlyst fra offentligheten i de kurdiske provinsene, var man nødt til å finne alternative kanaler for å formidle sin egen kulturelle identitet på. Alt fra historiske kronikker, dikt og litterære verk blir uttrykt og reproduisert ved hjelp av musikken, og på den måten blir kulturen lettere å minnes.

Kurdisk musikk er primært en anonym form for folkemusikk. Omstendighetene rundt musikkens opprinnelse og utvikling er svært vanskelig å dokumentere. Opprinnelig ble musikken komponert av kvinner som et uttrykk for hennes triste og ulykkelige følelser. Musikken ble også brukt til å formidle tragiske begivenheter.

Sangene ble ikke skrevet ned men overført muntlig fra generasjon til generasjon. Dette gjør at mye av den opprinnelige teksten fortsatt er bevart. Melodien derimot har hele tiden vært utsatt for forandring og variasjoner. Dette gir et fritt spillerom til musikeren når det gjelder å tolke og formidle sangene til sitt publikum.

Nomadene har hatt stor innflytelse på det kurdisk kulturelle livet, og spesielt har det påvirket den kurdiske musikken. Sangene til nomadegjeterne ble ofte sunget når de skulle reise tilbake til fjellene, eller feire at et nytt lam ble født. Disse sangene har også i dag en spesiell betydning for kurdisk musikk. Skillet mellom nomadekultu-

ren (fjellene) og kulturen til de fastboende er også tydelig formidlet i musikken. Mens musikken til fjellfolket bruker instrumenter som etterligner vind, som for eksempel det kurdiske instrumentet Daf

På grunn av den viktige rollen krig og frihetskampen har i kurdernes liv, finnes det er stort antall episke sanger i kurdiske folkemusikk tradisjon, der de dramatiske begivenhetene nedfelles. Forskjellen på fjell- og slettemusikken kan merkes allerede i fellesbetegnelsen av disse sangene: slettefolket kaller dem *delal* (vakker), fjellfolket *lawiké siwaren* (rytternes sanger). Helten i de kurdiske sangene er en (mann eller kvinne) som vet hva som skal til for å få respekt, og som kjemper innbitt og aldri flykter fra slagmarken. Ved siden av å være en eksepsjonell kriger, er han/hun også dydig, storsinnet mot de svake og under-

trykte, sterk til å bære smerte og ivrig etter å oppfylle moralnormene forbundet med ære.

De kurdiske sangenes formidlende budskap er ofte ulykkelig kjærlighet som hindres av de talløse forbud og hindringer som blir lagt i veien av det patriarkalske samfunnet. De mange og strenge moralreglene kan muligens være årsaken til at det finnes så enormt mange slike kjærlighets-sanger. Det hender ofte at en kjærlighets-sang opprinnelig var en enkel improvisert dialog som ble sunget under et hemmelig møte mellom en ung mann og en pike. En enkel utveksling av blikket, et knapt synbart smil på jentas ansikt under et møte ved vannkilden, på en fjellsti eller en landvei, kunne være begynnelsen på en lang prøvelsestid med lidelse, offer og hengivelse.

Mem ú Zin

Dette budskapet formidles også i kurdernes nasjonale kjærlighetsfortelling både i Kurdistan og blant kurderne i diaspora: Mem ú Zin (Mem og Zin). Ingen vet når fortellingen ble til, men det ble nedskrevet for første gang på 1600-tallet av Ehmedè Xani fra Botan, som levde fra 1650-1706. Helt opp til våre dager blir det fortalt at mange eventyrfortellere drar fra bygd og til bygd for å formidle historiene sine. De blir en stund på hvert sted, får husly og mat og om kvelden leirer store og små seg rundt dem. Så lytter de til langt på natt på eventyr, sagn og lange kvad om spennende hendelser, store helter og trofast kjærlighet, alt sammen hentet fra kurderfolkets historie.

Mem og Zin er beretningen om to vakre, unge mennesker som elsker hverandre. Mem kom til verden på forunderlig vis, ble fostersønn til den mektige Alan Pasja i Mirkhursin. En natt ble den skjønne Zin brakt sovende til hans rom av tre kvinner i dueham. Zin var datter av den mektige Miren, kongen av Cizira Botan, landet mellom de to store elvene, Eufrat og Tigris. Det gikk som det måtte gå. De to ble glad i hverandre og byttet ringer. Så falt Mem i dyp søvn og due-kvinnene brakte Zin hjem igjen. Mem var ganske fortumlet da han våknet om morgenen. I mange dager grublet han over det som hadde hendt og ble fylt av et tungt sinn. Fosterfaren hans gjorde alt for å få ham glad igjen, stelte til store fester, prøvde å finne en passende kone til ham men ingenting hjalp.

I stedet utrustet Mem seg i all hemmelighet med nye klær, ny sal og farens beste hest. Det tok sin tid og faren begynte å ane uråd. Han fikk tjoret hestens bein med fire

stålkjettinger og låst byens porter. Nøkkelen la han under hodeputen sin.

Men ut av stallen førte Mem sin ganger, la på den sin far, Alans, juvelsmykkede sal, satte føttene i stigbøylene og sa:

“ Ved gud og profeten hans”.

Og hesten fikk vinger og sprengte over byens murer.”

Faren sendte ryttere etter ham for å overtale ham til å snu, men Mem bare red videre. Han red uten stans i tre dager før han oppdaget kjettingene rundt hestens bein og fikk lost den. Så red han pånytt uten stans i 37 dager og netter og kom fram til Cizira Botan, i landet hvor Zin sin far hersket. Utenfor byen, der Zin bodde, møtte han først tre brødre, Aref, Ceko og Tajeddin. De fire unge mennene ble venner ved dette møtet. Etterpå møtte Mem Beko Ewans datter. Hun het også Zin; men hun er den falske Zin og farens hennes blir fortellingens onde ånd.

Mem blir gjest i huset til de tre brødrene. Det blir litt vanskeligheter da det går opp for dem at Mem er kommet for å beile til Tajeddins brud; Men da de alle tre skjønner hvor høyt Zin og Mem elsker hverandre, sverger de å gi Mem all den støtte de er i stand til, slik det sømmer seg for gode venner.

Beko Ewan er på den andre siden meget opprørt over at Mem har forsmådd hans datter og gjør alt for å skade ham. Miren, som er Kongen og faren til Zin, er lite lysten på å gi datteren sin til Mem selv om han synes godt om ham. Mem og Zin finner imidlertid alle mulige måter å komme

sammen på. Til slutt blir de oppdaget og kong Miren sier:

*“Mem, jeg har vunnet over deg,
ja, nå har jeg tatt deg.
Du har spilt ditt spill til ende
og nå er det slutt.
Jeg skal kaste deg i fangehullet, bygget
av stein.”*

Likevel vet Zin andre råd. Hun graver en tunnel fra huset sitt til fengslet og skjulte Mem på soverommet sitt hver eneste dag og natt. Den falske Zin oppdager det, forteller det til faren sin som igjen forteller det til kong Miren. Da blir Mem pånytt alene i fangehullet mens Zin sørger dag og natt alene i sitt hus.

Mem blir kastet ned i det dypeste fangehullet og holdt der i ensomhet i seks måneder, mens Zin holder på å sørge livet av seg. I all denne tid har Mem sine brødre vært sendt i krig langt borte og vet ingenting om hva som er hendt. Beko Ewan får så vite at de snart kommer seierrike tilbake

og skjønner at han må handle fort. Han går til kong Miren og ber om at Mem skal bli satt fri. Kong Miren gir ham ordre om at Mem skal løslates. Beko Ewan er slu. Han sier til Zin at hun må sørge for å dra opp til Mem. Zin skynder seg å få tak i et tau og tar alle tjenestekvinnene sine med seg til fangehullet og roper til Mem:

*“Her kommer jeg for å gi deg
friheten tilbake.”*

Nede I hullet synger Mem tilbake

:

*“Hør Zin , du deilige rose, den
deiligste rose er du, men jeg er
ulykkelig- du kommer ikke med min
frihet, jeg vet at du skal bli min
død.”*

*“Hør tjenestekvinner, la tauet gli ned i
den dype gropen, la det legge seg i en
slynge rundt min skjønneste Mem – måtte
min fars hus bli jevnet med jorden –
kvinner, la det hvite tauet gli ned i
fangehullet, bind det rundt min edle*

Mem, han er så syk at han snakker i ørske der nede.”

Det gikk som Beko Ewan hadde planlagt, og som det alltid går når det stilles spørsmål om kvinnekraft..Mem svingte fram og tilbake i tauet mens kvinnene halte og dro til Mem brakk ryggen. Han dro sitt siste sukk i det de endelig fikk ham opp.

De begravet ham på stedet og Zin ble liggende i sorg over graven. Der finner faren henne. Med sine siste krefter sier hun.

“Nå skal jeg dø. Jeg krever av deg din sjel dersom du ikke åpner Mems grav og begraver oss rygg mot rygg. Når Tajeddin kommer tilbake vet jeg at han vil få graven åpnet. Dersom vi da har vendt oss mot hverandre og svette

perler på pannene våre, da vet du at vi virkelig elsket hverandre. Dersom det ikke er skjedd kan du la våre legemer bli kastet ut i ørkenen.”

Dermed døde Zin og ble gravlagt slik hun selv ville.

Etter en tid vendte Tajeddin tilbake i spissen for hæren. Da han fikk vite hva som var skjedd, forlangte han straks at graven skulle åpnes. Alle mennesker i Cizir strømmet til og alle fikk se Mem og Zin ligge vendt mot hverandre med kroppene dekket av svettedråper og badet i et lys av skjønnhet. Ennå kan man se graven til Mem og Zin like ved det grå tårnet på veien til Cizir.

Avslutning

De muntlige fortellingene i Kurdistan har veldig rik tradisjon. De er skapt av århundres isolasjon og undertrykking og gjennom nomadenes rike fortellerkunst, har fortellinger, epos, myter og eventyr vandret gjennom tidene, og på denne måten har folket fått sin fortid og historie overlevert fra generasjon til generasjon. Det å formidle fortidas budskap, og tilpasse det til vår samtid, er utvilsomt viktig i kampen mot glemsel og utslettelse. På denne måten kan man få kunnskap om forfødrenes fortellinger og samtidig lære og erfare noe av dem.

Kilder

- Bozarslan, M. Bozarslan (2010). Mem ù Zin. Deng. Istanbul
- Izady, Mehrdad R.(1992): The kurd: A concise handbook. Washington
- Kurderne: Grunninformasjon(1989) UDI. Utlendingsdirektoratet. Oslo